

BAKİ DİVANI'NDA TASAVVUFİ VE DİNİ ÖĞELER

Dr. Cevat YERDELEN*

1626-1627 yılında İstanbul'da doğan Bâkî'nin asıl adı Mahmud AbdülBâkî'dir. Babası Mehmed Efendi Fatih Camii müezzinlerindedir. Ailesi fakir olduğu için Bâkî küçük yaşta çıraklığa verilmiş, ancak çıraklığı sevmeyen şair bir yolunu bularak medrese öğrenimine başlamış, zekâ ve yeteneği sayesinde kendisini kısa zamanda çevresine kabul ettirmiştir. Üsküplü Valihi, Nev'i, Hoca Sadeddin gibi ünlü kişilerle medrese arkadaşı olan Bâkî genç yaşta şiir yazmaya başlamış:

“ Her kaçan gönlüme fikr-i arız-ı dilber düşer
Güyya mir'ata aks-i pertev-i hâver düşer” G 119/1

matlalı gazelini genç şairlere yol gösteren Zati'ye gösterdiğinde, kimsenin şiir hazinesine ve sözünün cebine el uzatmaması gerektiğine dair ona nasihatla bulunmuş, bu şiiri onun yazabileceğine inanmamıştır.

Bâkî devrin şair hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'la:

“ İtdi şehri şeref-i makdem-i sultan-ı cihân
Reşk-i bâğ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân” K 2/1

matlalı kasidesini sunarak tanışır. Padişaha sunduğu değişik kasideler ve padişahın gönderdiği gazellere yazdığı nazirelerle padişahın gösterdiği ilgi ve himayeyi artırmıştır.

Hayatını müderrislikler, kadılıklar ve kazaskerliklerle sürdüren şairin tek amacı şeyhülislamlık makamını elde etmektir. Çok istemesine rağmen şair bu amacına ulaşamamıştır.

Şiirleri ve yaşadığı devrin kaynaklarının verdiği bilgiler Bâkî'nin zevke ve eğlenceye düşkün olduğunu göstermektedir. Medrese öğrencisi iken İstanbul'un içki ve eğlence âlemlerine katılmış, şairlerin düzenlediği içkili toplantıları ve şiir sohbetlerini kaçırmamıştır. Nükteli bir kişi olduğu için bu toplantıların aranan kişisi olmuştur.

“ Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâyârdur” G 152/3

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Öğrt. Üyesi.

“ Zâyi geçürme ömri bu dem künc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cüybârdur” G 152/5

“ Kayd-ı elemden halâs ol câm-ı mey nûş eyle kim
Niceler nâ-bud olur dünya bu dünyâdur yine” G 455/5

gibi birçok beyit de Bâkî'nin nükteli, rind, neşeli bir şair olduğunu göstermektedir.

“ Mûheyâ oldu meclis sâkiyâ peymâneler dönsün
Bu bezm-i ruh-bahşun şevkine mestâneler dönsün” G 391/1

“ Ezelden şâh-ı aşkun bende-i fermânuyuz cânâ
Mahabbet mülkünün sultân-ı âlişânuyuz cânâ” G 13/1

“ Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğna
Nedür bu cilveler bu şiveler bu kâmet-i bâlâ” G 6/1

Bu, Nedim'i düşündüren beyitlerine baktığımızda Bâkî'nin şiirlerinde beşeri aşkı başarıyla işlediğini söyleyebiliriz.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1562'de şarap içilmesini yasaklaması ve bazı şarap taşıyan gemilerin yakılarak batırılmasına en çok üzülenlerden birisi de Bâkî olmuş ve bu olay üzerine:

“ Reh-i meyhâneyi kat'itdi tîğ-i kahr-ı sultanun
Su gibi arasın kesti Stanbul u Galata'nun” G 279/1

matlı gazeli yazmıştır.

“ Mükedder kılmasun gerd-i küdürret çeşm-i cânı
Bilürsin âb-ı rûy-ı mülket-i Osmâniyüz cânâ” G 13/4

“ Meddah olalı çeşm-i gazalarına Bâkî
Öğrendi gazel tarzını Rum'un şuarâsı” G 508/7

“ N'ola dehr içre nişânum yoğ ise ankâyum
Ne aceb seyl gibi çağlamasam deryâyum “ G 315/1.

Beyitlerinde kendine güvenen, büyük bir şair olduğuna inanan Bâkî devrinin bütün kaynaklarında ünlü bir şair olarak tanıtılmıştır.

Kur'an, hadis, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf felsefesi Klasik Türk Edebiyatının en önemli kaynaklarıdır. İslam dinini benimseyen Türkler

sanatlarını da dini ideolojilerine araç yapmışlardır. İyi bir Müslüman her davranışıyla Allah ve Peygamber'e uygun olmayı düşündüğü içindir ki şiir ve edebiyatın bu düşüncelerine aykırı düşmemesi için özel bir çaba göstermişlerdir.

Peygamberler ve evliyalar İslam aleminde daima örnek alınan, kendilerinden yardım beklenen önemli kişilerdir. Klasik Türk şiirinde onlardan telmihlerle bahsetmek bir edebi gelenektir. Hz. Muhammed'in hayatı, doğumu, savaşları, Hicret ve Mir'ac olayları, edebiyatta çokça işlenen konulardır. Bütünüyle Hz. Peygamber'i anlatan eserlere "siyer" denir.

Evliyalar Peygamber'e aşık, olağanüstü güçlere sahip kişilerdir. Şairlerimiz insanlara doğruyu, güzeli anlatabilmek için bu kişilerden sık sık bahsetmişlerdir. Hatta edebiyatımızda sırf evliya menkıbelerini anlatan, Ferüdüddin Attar'ın (Ö.1193) Sinan Paşa'nın (Ö. 1486) " Tezkirettü'l-Evliya" sı gibi eserler yazma geleneği doğmuştur.

Şunu da belirtmek gerekir ki bazı şairler sanatlarını tümüyle dini duygularını anlatmak için kullanırken bazıları dini konulara fazla yer vermemişlerdir. Ancak şu da bir gerçek ki Müslüman olan ve Müslüman bir toplum içinde yaşayan bir şairin dini ve tasavvufi konulara tamamen ilgisiz olması da mümkün değildir. XVI. yy'ın büyük şairlerinden olan Mahmud AbdülBâkî de bu grup şairler arasında yer alır.

" Meclis-i aşka girip ayağı evvel çekdüm
Mâ-sivâdan götüri âhur-ı kâr el çekdüm"

G 327/1

(Aşk meclisine girip önce kadehi içtim, sonunda Allah'tan başka her şeyden elimi çektim.) dediği halde, çeşitli kaynaklar Bâkî'nin şiirlerinde din ve tasavvuf konularına pek yer vermediği konusunda birleşmektedirler:

Bâkî'nin şiirlerinde tasavvuf hemen hiç görülmez. Nef'i, Nedim gibi birkaçı dışında büyük şairlerin pek çoğunda rastlanan tasavvufi şiirlere' divanında yer vermemiştir. Bâkî buna karşı yaşadığı dünyanın gerçekleriyle ilgilenmeyi, dış dünyayı, devrinin ihtişamlı hayatını şiirinde aktarmayı tercih etmiştir. Bu bakımdan Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufi bazı işaretler aramak, beyitlerine tasavvuf yönünden anlam vermeye uğraşmak boşunadır.¹

Tasavvuf felsefesi etkisinde kalmayan, hatta münacaat, na't gibi dini konularda şiirleri olmayan Bâkî'nin bütün kudreti din dışı kaside ve gazellerinde görülür.²

¹ İpekten, Doç. Dr. Haluk, Baki Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Fen- Ed. Fak. Yay., Erz., 1983, s. 27

² Necatigil, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yay., Ank., 1983, s.71

Bâkî'nin Divanı'ndaki bütün şiirleri duygu, düşünce ve heyecan bakımında tamamen dini edebiyatın dışında bir vasıf taşır.³

Şiirlerinde muayyen ıstılahın dışında pek fazla dini ve tasavvufi yönü olmayan Bâkî'nin Divanı'ndan başka diğer eserlerinin hepsi dini mahiyettedir.⁴

Bâkî'ye göre "tabiatın karşısında kurulacak aşk ve şarap alemleri, bu fani ömrün biricik tesellileridir; dünyanın zevkleri ve saadetleri, devletleri tıpkı gül devri gibi, kısa sürer; bu kısa anlardan kabil olduğu kadar çok istifade etmelidir. " Tasavvuf felsefesi ve ahlakı Bâkî'de hiç göze çarpmaz, onda ara sıra görülen bazı sufiyane tabirler, telakkiler çok mahdut ve umumi mahiyette şeylerdir.⁵

Yaşam Bâkî için usun bütün olanaklarıyla duyulması gereken geniş bir görünümdür, ulaşılabildiği kadar almasını bilir; bu güzelliği yitirme korkusu şiirin ana kaynaklarından biri olur. Şiirlerinin en büyüğü sayılan " Kanuni Mersiyesi"nde ölüm gerçeği karşısında insansal acıyı değişmeyen yönleriyle yansıtmayı başarmıştır.⁶

Bâkî, dünyanın geçiciliğinden yakınan ve okuru aşk ve şarabın tadını çıkarmaya çağıran gazelleriyle ünlüdür. Şiirlerinde dünya aşkını ele alır, tasavvufi aşka yer vermez. Son yıllarında yazdığı şiirlerinde daha çok hakimane düşüncelerle öğütler ve yaşlılığın verdiği kötümserlik görülür.⁷

Muallim AbdülBâkî'ye göre ise: " Bâkî tasavvufa meyl etmiş, fakat bu meyl onu tamamıyla sofu bir şair yapabilecek derecede istigraka düşürmemiştir. O, tasavvufla ancak kuru zühdün kuyusundan kurtulmuş ve daha ziyade rind ve lirik olmuştur."⁸

Dr. Sabahattin Küçük'ün hazırladığı Bâkî Divanı'nı taradığımızda 146 beyitte şairin din, Allah, Peygamber ve tasavvufla ilgili çeşitli kavramlara yer verdiğini gördük. Bâkî'nin bu konulara yaklaşımı çok tabii ve samimidir. Bâkî bu beyitlerinde bir mutasavvıf değil şeriatı benimsemiş bir Müslüman görünümündedir.

Bâkî'nin dini kavram ve terimleri doğrudan bazı kişilerin yüceliklerine insan olarak duyduğu saygıyı belirtmek veya sevgilinin önem ve değerini yüceltmek

³ Türk Dili ve Edebiyatı Ansk., Baki Mad., Dergah Yay., İst., 1977, C.I., s.302

⁴ Çelebioğlu, Prof. Dr. Amil, Kanuni Sulatın Süleyman Devri Türk Edebiyatı, M. Eğt. Bak. Yay., Ank., 1972, s. 52

⁵ Köprülü, M. Fuad, İ. Ansk., Baki mad., M. Eğt. Yay., 2. cilt, s. 248

⁶ Kurdakul, Şükran, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Baki Mad., Cem Yay., İst., 1965, s.110

⁷ Ana Britanica Ansk., Baki Mad., c. 3., s.214

⁸ Muallim Abdülbaki, Baki Edebi şahsiyeti, Baki'de Tasavvuf, Müntahap Parçalar, Türk Neşriyat Yurdu,İst., 1932

için yaptığı benzetmelerde ele aldığı görülmektedir. K2/9,26 ,K4/18,19, K5/1, K9/1,7, K 14/1,34, K 19/57, K 20/12, K 21/22, K25/3,36, MrsII/4, MrsIV/8, Trc I/8, G 22/6, G 65/2,4, G69/2, G92/5, G106/7, G152/2, G162/7, G192/6, G215/3, G235/5, G307/6, G394/5, G402/1, G403/4,9, G416/2, G456/6, G500/2, G517/5, G523/4, G530/9, Kt I, Kt 17, Tb 1/8 beyitlerinde Hak, Lillah, Huda, Bari, Celil, Cebbar, Rahman, Hu, Rahim, La-yezal, Yezdan, Azze, Cell ve Kirdgar isimleriyle Allah'ın bazı özelliklerini anlatmaktadır.

“Lutf-ı Hakk ile bugün oldı eyâ kân-ı kerem
Bir nice fazl senün şân-ı şerifinde ayân” K 2/26
(Ey cömertliğin yatağı Allah'ın iyiliği ile senin yüce şanında nice erdemler
göründü.)

“Hudâ virsün serir-i saltanatda
Sa'âdet tâcı birle izz ü temkîn” K 4/18
(Allah saltanat tahtında mutluluk tacı ile birlikte yücelik ve ağırbaşlılık versin.)

“Her kande azm idersen ola rehber ü refik
Tevfik-i Rabb-i izzet ü te'yid-i Kirdgâr” K 9/24
(Her nereye gidersen yüce Allah'ın yardımı ve desteği sana yol gösterici ve arkadaşı
olsun.)

“Göttürdi perdeyi gözden görindi halka-i der
Bu gice gök kapusın açdı Bâri-i muteâl” K 20/12
(Gözden perdeyi göttürdü, kapının halkası göründü, yüce yaratıcı bu gece gök
kapisını açtı.)

“Kamerun altına ya safha-i eflâk üzre
Ra yazıpdur kalem-i sun-ı Celil ü Cebbâr” K 25/3
(Ayın altına veya gök defteri üzerine Yüce Allah'ın sanat kalemi Ra yazmıştır.)

“Cenâb-ı Hazret'e yüz tut kim oldur kıble-i ârif
Sücutundan garaz zîra rızâ-yı rabb-i a'lâdur” G 65/4
(O yüce kişiye dön ki ariflerin kıblesi odur, secdesindeki maksat da Yüce Allah'ın
rızasıdır.)

“Urman gedâ-yı kûy-ı harâbâta seng-i ta'n
Kon anı kendü haline Rabb-i Rahîm ile” G 403/4
(Meyhanenin dilencisini kınamayın onu acıması çok olan Allah ile kendi haline
bırakın.)

“Çeşm-i ümidi eyledi rûşen nesim-i subh
Hâk-i Cenâb-ı sâye-i Pervedigâr ile” G 416/2
(Sabah rûzgarı kâinatı besleyen Allah'ın gölgesinin yüce toprağı ile ümid gözünü parlattı.)

“Kıl ey Bâki seher bülbülleriyle
Hezârân hamd pâk ol Lâ-yezâl'e” G 456/6
(Ey Bâkî sen sabah bülbülleriyle o bitimsiz Allah'a binlerce hamd et ve temiz ol.)

“Kaçup dil tâb-ı hurşid-i sitemden
Penâh-ı sâye-i Yezdân'a geldi” G 500/2
(Gönül eziyet güneşinin sığağından kaçıp, Allah'ın gölgesinin sığınağına geldi.)

“Cevanlık alemi gitdi ne vakit togrılam Yârab
Eğildüm bâr-ı aşk-ı yâr kaddüm бүkdi pir itdi” G 523/4
(Ey Allah'ım gençlik dönemi gitti, ne zaman doğrulacağım, ben eğildim, sevgilinin aşkının yükü boynumu бүktü, beni ihtiyarlattı.)

“Dâima kıl du'âyı ey Bâki
Kusurların bağışlasun Mevlâ” Kt 17/2
(Ey Bâkî daima dua et, Allah kusurlarını bağışlasın.)

Bâkî'deki Allah inancı şeriat anlayışına uygundur. Allah çok büyüktür, güçlüdür, kerimdir, affedicidir, besleyicidir, yücedir, sonsuzdur. O'nun yüceliği karşısında insana düşen görev dua etmektir, işlerin yolunda gitmesinin çaresi budur.

“Duâ-yı devlet-i şâh-ı cihâna başla Bâki
Hudâ pâyende kılsun tâc u taht-ı zıll-ı Yezdân'ı” K 5/36
(Ey Bâkî dünya padişahının mutluluğı için duaya başla, Allah koruduğı taç ve tahtını sürekli kılsın.)

“Duâya başla dirâz itme kıssayı Bâki
Ki fehm olundu muhassal muayyen oldı meâl” K 20/44
(Bâkî hikâyeyi uzatma duaya başla, kısacası anlam belirdi ve anlaşıldı.)

Dört halife İslamiyet'e hizmet eden en önemli kişilerdendir. Hz. Peygamberin en yakınları ve destekçileridirler. Bâkî İslam halifelerini önemli özellikleriyle ele almaktadır.

“Adl ü dâd-ı Ömer ü sıdk u safâ-yı Sıddık
İlm ü irfân-ı Âli hilm ü hayâ-yı Osmân “ K 2/27
(Hz. Ömer doğru ve adil, Hz. Ebubekir sadık ve saf, Hz. Ali ilim ve irfan kaynağı, Hz. Osman utanma ve yumuşaklık sembolüdür.)

“Uşşâk-ı zîr-i hâke iletse n’ola gamun
Derd-i mahabbet ehl-i dilün yâr-ı gâridur” G 99/4
(Senin gamın aşıkları toprağın altına düşürse (öldürse) ne olur, sevgi derdi aşıkların mağara dostudur)

“Hançer-i gamze-i hün-rîzine tîg-i Haydar
Safha-i ârizuna mushaf-ı Osman dirler” G 144/3
(Kan dökücü gamze kılıcına Hz. Ali’nin kılıcı, yanak sayfasına da Hz. Osman Mushaf’ı derler)

Bâkî’nin eserlerinde Hz. Ali bazen kılıcı Zülfikar, bazen atı Döldül, bazen de aslan gibi savaşmasıyla anlatılmaktadır.

“Hayder-i kerrariyam meydân-ı nazmun Bâkiyâ
Nevk-i hâme Zü’lfikâr u tab Döldüldür bana” G 12/5
(Ey Bâkî şiir meydanının döne döne savaşan Ali’siyim, kalemin ucu bana Zülfikar, tabiat da Döldür’ dür.)

“Destünde Zülfikâr u Ali nevk-i hâmedür
Bâkî semend-i tab’un olur Döldül eylesen” G 225/5
(Kalemin ucu elinde Ali’nin kılıcı gibidir, Bâkî senin tabiat atın eğer istesen Hz. Ali’nin atı gibi olur.)

“Aduyî dilfigâr itdi peleng-âsâ şikâr itdi
Muhassal âşikâr itdi neberd-i şir-i Yezdânî” K 14/12
(Düşmanı panter gibi av yaparak gönlünü yaraladı, kısacası Allah’ın aslanının zaferini açık etti.)

İslamiyet’in en önemli sembolü olan Ka’be, Bâkî’nin (K 1/29, K 2/6, K 6/10, G 10/3, G 65/5, G 201/4, G 203/5, G 229/8, G 235/3, G 278/1, G 289/6, G 316/5, G 333/1,6,7, G 411/3, G 462/2, G 453/3, G 474/2, G 477/5) nolu beyitlerde anılmakta ve insanların çok kıymet verdikleri varlıkların benzeri olarak kullanılmaktadır.

“Bir kez tavafın itmegi bin ömre virmezsin
Ey hacı sana Ka’be bana kuy-ı dil-ruba” G 10/3
(Ey hacı Kabe senin için neyse sevgilinin köyü benim için odur. Ben orayı bir kez tavaf etmeyi bin ömre vermem.)

“İrişsün Ka’be-i kuy-ı rızana tek dil-i Bâkî
Harim-i hürmetün kurbunda kurban ile irzadur” G 65/5
(Bâkî’nin gönlü yeter ki senin rıza köyünün Kabe’sine erişsin, çünkü onun amacı senin kutsal makamının yakınında kurban olarak seni razı etmektir.)

“Tutalum Ka’be-i tevfik-i İlahi yolını

Bu beyâbânda abes gezmeyelim âvâre”

G 462/2

(Allah’ın yardımına ulaşacağımız Kabe yolunu tutalım, bu dünyada boşuna yanlış işler yapmayalım.)

“Mugaylan-ı bela tutmuş tarik-i Ka’be-i vaslun

Efendi ben o rah-ı pür has u haşakden geçdüm”

G 316/5

(Kavuşma Kabe’sinin yolunu bela dikenleri tutmuş, Efendi, ben o çalı çırpı dolu yoldan geçtim.)

İslam’da Allah’tan sonra en önemli kavram olan Hz. Muhammed, ahir zaman peygamberi olduğu için devrinde kıyamet alameti olarak meydana gelen kargaşalıklarla ele alınmıştır. O’nun döneminde görülen kargaşalıkların kıyametle son bulacağı söylenmiştir.

“Bu göz ü kaş u gamze vü hâl ü hat ile yâr

Aşub-ı dehr ü fitne-i Devr-i kamer geçer”

G 62/4

(Sevgili bu göz, kaş, gamze, ben ve ayva tüyleri ile dünyayı karıştıran, Hz. Muhammed devrinde kargaşa çıkarandır.)

“Be-din-i güzün-i nebiyy-i mükerrerem

Be-ruh-ı revan-ı Resul-i mutahhar”

K 3/32

(Saygıdeğer Nebi’nin seçkin dini ve tertemiz Resul’ün yüce ruhu hürmetine.)

“İlahi be-âb-ı ruh-ı al-i Ahmed

Be-nur-ı cebir-i mubin-i peyember”

K 3/31

(Ey Allah’ım! Hz. Muhammed’in ehl-i beyti yüzü suyuna ve Peygamber’in alındaki apaçık nuru hürmetine.)

Bâkî, Hz. İbrahim’e eserlerinde cömertlik simgesi olarak yer vermiştir.

“Bezî ile az ola mı nimet-i cud u keremün

Yimeden eksile mi han-ı Halilü’r Rahman”

K 2/35

(İkrâm ve cömertlik nimetinin dökülmesi az olur mu, Hz. İbrahim’in sofrası yemekle eksilir mi?)

Hz. Nuh, Ömrünün uzunluğu ve devrinde kötülerin kahrı için meydana gelen tufanla anılmıştır.

“Nuh ömrin vîrsün Allah’um hatadan saklasun

Yıkça bünyad-ı saray-ı âlemi tufan eger”

K 13/15

(Eğer tufan âlem sarayını yıkça Allah’ım sana Hz. Nuh ömrü versin ve hatadan saklasın.)

Hız. Yusuf güzelliği, Hız. Yakub da çektiği sıkıntılarla (K2/2,3, K5/29, G64/2, G363/2, G531/4) ele alınmıştır.

“řadman oldu bugün devr-i kühen-sal yine
Vuslat-ı Yusuf ile niteki pir-i Ken'an” K 2/2
(Kenan ilinin piri Hız. Yusuf'a kavuşmakla nasıl mutlu olduysa, ihtiyar dünya da bugün öyle mutlu oldu.)

“Ruřen oldu açılıp dide-i Ya'kub-ı emel
Demidür menzil-i işret ola Beytü'l-ahzân” K 2/3
(Emel Yakub'unun gözü açılıp parlak oldu, hüznün evinin işret yeri olması zamanıdır.)

“Sen-hânun olurdu mâh-ı Ken'an
Sana Yusuf diyeydi iller ana Yusuf-ı sâni” K 5/ 29
(Kenan ilinin ay yüzlü güzeli senin güzel yüzünü görse methedici olurdu, herkes sana Yusuf ona da ikinci Yusuf derdi.)

“Kıyas eyler mi Nil-i Mısır'a ol Yusuf-lika yaşum
Anun miyasy yoktur turmaz ol mâ dâima artar” G 164/2
(O Hız. Yusuf gibi güzel olan (sevgili) benim göz yaşlarımı Mısır'ın Nil nehriyle karşılaştırabilir mi? Çünkü onun ölçęđi yoktur, o su daima artar.)

“Seni Yusuf'la güzellik de sorarlarsa bana
Yusuf'ı bilmezsin amma seni ra'na bilirüm” G 363/2
(Senin Yusuf yanında ki güzellik derecenı bana sorsalar, ben Hız. Yusuf'u bilmem ama senin çok güzel olduğunu bilirim.)

“Yusuf gibi izzetde sen Ya'kub ve mihnetde ben
Dil sâkin-i Beytü'l-hazen tenhâlara saldun beni” G 531/4
(Sen yücelikte Hız. Yusuf gibisin, ben de sıkıntıda Hız. Yakub gibiyim. Gönül üzüntü evinde oturmaktadır, sen beni yalnız bıraktın.)

Halkının isyankârlığına kızarak Allah'tan izinsiz gemiye binen Yunus peygamber de Zü'n-nun lakabıyla anılmaktadır.

“Aşk ile kaddün büküp Zü'n-nun-ı vakt olsan yine
Kâm-rân ol kimsedir kim Mâlik-i Dinârdur” G 58/5
(Aşk ile boynunu büküp zamanının Zü'n-nun'ı olsan da mutlu olan dinar sahibi olandır.)

Hız.İsa Mesiha ünvanıyla (K 18/1, K 25/20, K 26/28, G 66/1, G 120/3, G 157/3, G 221/2, G 251/4, G 433/3, G 315/5, G 388/3, G 403/2, Mtl/6) on üç beyitle anılmaktadır.

“Ruh-bahş oldu Mesihâ-sıfat enfâs-ı bahar
Açdılar didelerin h'âb-ı ademden ezhâr” K 18/1
(Baharın nefesi Hız.İsa gibi hayat verici oldu, çiçekler yokluk uykusundan gözlerini açtılar.)

“Bu'Ali- hikmet ü Hatem-kef ü Numan mezheb
Mustafa hulk u Mesihâ-dem u Yusuf-didâr” K 25/20
(Bu-Ali hikmetli, Hatem elli, Numan Mezhepli, Mustafa tabiatlı, İsa nefesli ve Yusuf yüzlü.)

“Serverâ şi'r degül nutk-ı Mesihâ'dur bu
Tutalum gayriler eş'ârı ola sihr-i mübin” K 26/28
(Ey ulu reis bu şiir değil Hız.İsa sözüdür, başkalarının açık sihir yaptıklarını kabul etsek bile.)

“Mürdeye canlar virür bîmâra sıhhat lebleri
Hikmet-i Lokman u i'câz-ı Mesihâ bundadır” G 157/3
(Dudakları ölüye can hastaya sağlık verir.Lokman'ın olağanüstü bilgisi ve Hız.İsa'nın acze düşürücü başarısı buradadır.)

“Mürdeler ihyâ ider enfâs-ı müsginin senün
Nutm-ı can-bahşundur icâz-ı Mesihâ'dan garaz” G 221/2
(Senin misk kokulu nefesin ölüleri diriltir.Hız.İsa'nın acze düşürücü mucizesinden maksat senin can bağışlayan sözüdür.)

“Nefesün ruh verüp ta ola mürg-i bâmun
Ey Mesiha-dem ölürsem gilümi tayreyle” G 433/3
(Ey İsa nefesli eğer ölürsem toprağıma kuş yap ki nefesin ona ruh versin ve senin çatının kuşu olsun.)

“Alaikden mücerred ol ser-i kuyında mesken bul
Mesihâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecrîdün” G 251/4
(Dünya ilgilerinden kurtul, sevgilinin köyünde kendine bir yer bul, çünkü dünya ilgilerinden kurtulanların yeri Hız.İsa gibi göktür.)

“Mürde-i derd ü gama canlar bağışlar cur'ası
Sâkiyâ bi'llah mey-i hamra dem-i İsa mıdur” G 120/3
(Ey saki kırmızı şarap gam ve derdin öldürdüğü kişilere canlarını bağışlıyor yoksa bu İsa'nın nefesi midir ?)

“Bâkıyâ din-i Muhammed hakiçün âlemde

Dem-i can-bahşile nazm içre bugün İsa’yım” G 315/5

(Ey Bâkî Muhammed dininin hakkı için bugün alemde can bağışlayan nefesle şiir dünyasında İsa’yım.)

“Bus-ı La’lin isteyen ol mutrib-ı İsi-demün

Nay-veş kendin belâ bezmine dem-sâz eylesün” G 388/3

(O İsa- nefesli mutribın dudağını öpmek isteyen ney gibi kendini bela meclisine arkadaşı etsin.)

“Yaklaşdı ol ki bad ola enfas-ı İsevi

Şâh-ı gül ide bahs dıraht-ı Kelim ile” G 403/2

(Rützarın İsa nefesli olması ve gül dalının Hz.Musa ağacı ile konuşması yaklaştı.)

“Buseyle mürde dilleri ihyâya başladun

İhyâ-yı mu’cizat-ı mesihâ’ya başladun” Mtl/6

(Öpmeyle ölü gönülleri canlandırmaya başladın, Hz.İsa’nın mucizevi diriltmelerine başladın.)

“Cennet-i kuyuna meyl eylese Tûbâ yiridür

Âsitânun dilese gökte Mesihâ yiridür” G 66/1

(Tuba’nın senin cennete benzeyen köyüne meyletmesi uygundur. Gökteki Hz.İsa’nın senin dergahını dilemesi uygundur.)

Hz.Musa yedi- beyza, asa mucizeleri ve firavunla yaptığı mücadele vesilesiyle anılmaktadır.

“Dem-i İsa dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem

Açdı zambak Yed-i Beyzayı kef-i Mûsâ-vâr” K 18/19

(Hz.İsa’nın nefesi dirilip Meryemana çiçeğinin kokusu (olunca), Hz.Musa’nın avuç içinin beyazlığı gibi (yed-i beyza) zambak açtı.)

“Yine fir’avn-ı şitâ ceşşine Mûsâ-mânend

Eyledi elde asasını bir ejder sünbül” K 24/12

(Yine sünbül kış firavunun askerine karşı Musa gibi eldeki asasını yılan yaptı.)

“Sine pür-su’le-i şevk olsa dil-i Mûsâ-vâr

Nar zanneyledüğün nûr-ı tecelli görür” G 74/4

(Gönül Hz.Musa gibi arzu ateşiyle dolu olsa ateş sanılan tecelli nuru görür.)

Klasik şiirde gerçek imandan yoksun kuru sofu zahid, aşıkları hep kınadığı için aşıklar da her zaman zahidleri kınamışlardır. Bâkî de (G 71/6, G 152/4, G

181/3, G 277/5, G 307/5) zahidlerin yalancı, gerçekleri göremeyen, başkalarını kınamayı marifet sayan boş insanlar olduğunu belirtmiştir.

“Zâhidâ rind-i harâbâta inen ta'n itme

Var ise zerre kadar sırt-ı kazâdan habertin”

G 277/5

(Ey zahit eğer Allah'ın sırtından zerre kadar haberin varsa meyhane rintlerini çok ayıplama.)

“Zâhid ol sıklet ile açmağa hazırlanma

Çıkar ol cübbe vü destârı biraz hiffet bul”

G 307/5

(Zahit o ağırlıkla cennete gitmeye hazırlanma, cübbeni ve sarığını çıkararak biraz hafifle.)

“Görme ey zâhid günahum çokluğun şol âlemi

Mağfiret deryâsına gark eyleyen Gaffarı gör”

G 71/6

(Ey zâhid benim günahımın çokluğunu değil,bütün âlemi bağışlayan o çok bağışlayıcıyı gör.)

“Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riyade gül

Hengâm-ı aış u işret ü geşt ü güzârdur”

G 152/4

(Zahidlik günlü ve yalancılık iki yüzlülük dönemi değil gezip tozup, yiyip içme zamanıdır.)

“Müdâm içen münâfıkdır demiş minberde vâ'iz

Ne çare hey Müselmanlar münafıklık zamanıdır”

G 181/3

(Vaiz minberde devamlı içen münafıktır demiş, ey Müslümanlar ne çare ki münafıklık zamanıdır.)

Bâkî bu dini öğeler dışında Hızır (kt 4/2), cennet (K 15/1, K 27/12, mrs II/5, mrs V/8, G 157/1, G 363/1), Berat gecesi (K 17/13), Cebrail (G 528/4), Beytül-mamur (G 125/5), Zemzem (G 65/3), Kader (Tb 1/5, G 54/4) terim ve isimlerini de önemli özellikleriyle anmaktadır.

“Öntünce peyk-i hidayet delil ü reh-ber ola

Yanunca Hızır aleyhi's-selâm yoldaşun”

kt 4/2

(Doğruluk rehberin öntünde senin kılavuzun, rehberin, Hz. Hızır da yanında arkadaşın olsun.)

“Cihân bâğına virdi revnak-ı firdevs-i a'lâyı

Temâşâ eyle sun-ı Hazret-i Bâri Teâlâyı”

K 15/1

(Yüce Allahın eserini (sanatını) seyret o,dünya bâğına firdevs cenneti için parlaklığını verdi.)

“Zülâlınden ibaretdür nesîminden kinâyedür
Safâ-yı çeşme-i Kevser hevâ-yı Cennetü'l-Me'vâ” K 27/12
(Meva cennetinin havası, Kevser çeşmesinin safâğı O'nun rûzgarını ve güzel suyunu anlatır.)

“Bu fenâ gülşeninün hâr u hasından göçürüp
Kurdılar bâr-gehin ravza-i Rıdvân üzre” mrs /II/5
(Bu fanilik gül bahçesinin, çerçöpünden alıp onun makamını cennet bahçesine kurdular.)

“Garka-i rahmet ola rûh-ı revân-ı Sultân
Huriler munis ola gülşen-i firdevs mekân” mrs V/8
(Sultanın ruhu rahmete boğula, huriler ona arkadaş, firdevs cennetinin gül bahçesi de mekan ola.)

“Var iken kûyun ki seyr-i bağ-ı ukbâ bundadır
Cennet evsâfın kılur va'iz temâşâ bundadır” G 157/1
(Senin köyün varken beka bağının seyri buradadır, vaizin niteliklerini saydığı cennetin seyri buradadır.)

“Ser-i kûyun sanemâ cennet-i a'lâ bilürin
Müntehâ kâmetüni Sidre vü tubâ bilürin” G 363/1
(Ey sevgili senin bulunduğu yeri ben yüce cennet bilirim, çok uzun olan boyunu da Sidre ve tuba sayarım.)

“Kadr u şerefde her gicesi leyletül'berat
Eyyâm-ı ömr-i devleti nev-rûz nev-bahâr” K 17/13
(Onun her gecesi kıymet ve yücelikte berat gecesi gibi, yüce ömrünün günleri nevrüz ve ilkbahar gibidir.)

“La'l-i lebünle tal'atun ravza-i cennetü'n-na'im
Kaddüne Cebrail-i akl Sidre-i müntehâ didi” G 528/4
(Dudak yakutunla yüz güzelliğın nimet cennetinin bahçesidir, akıl Cebrail'i boyuna ötesine geçilemeyen kutsal yer dedi.)

“Ruhların medhini eflâke çıkardı Bâkî
Şevkden toldı bugün nur ile Beytül'Ma'mûr” G 125/5
(Bâkî senin yanaklarının övgüsünü göklere çıkardı, bugün meleklerin kiblesi olan Beytül'Ma'mûr)

“Gönül hâk-i harim-i âsitanun arzu eyler
Derün-ı dilde niyyet âb-ı Zemzem'den musaffadur” G 65/3
(Gönül senin herkesin görmediği dergahının kutsal toprağını arzu eder. Gönüldeki niyet zemzem suyundan saftır.)

“Hükm-i kazâya virdi rızâyı egerçi kim
Şâh-ı kazâ-tevân u kader-dest-gâh idi” Tb 1/II/5
(O kader düzenleyen kaza gücüne sahip Şah gerçi kaza hükmüne razı oldu.)

“İşi günde beni ey meh bulur bir gün adû nâ-geh
Kazâ-yı âsmânîdür belâ-yı nâ-gehânîdür” G 54/4
(Ey ay yüzlü rakip beni bir gün ansızın senin eşiğinde bulur. Çünkü ilahi takdirin zamanı belli olmaz.)

Bazı beyitleri Bâkî'nin tarikatle ilgili olabileceğini düşündürmektedir.

“Umarız himmet-i merdân-ı tarikat yetişe
Nâgihân bir gün efendim diye Bâkî berü gel” G 292/7
(Bir gün ansızın tarikat şeyhinin yardımının ulaşıp bize de gel beri diyebileceğini umuyoruz.)

“Terk idüp tâc u kabâyı şevk-i şem-i hüsnüne
Kendümi pervâne-âsâ bir nemed-pûş eyledüm” G 324/3
(Taç ve kaftanımızı güzellik mumunun arzusuyla terkedip kendimi pervane gibi bir derviş yaptım.)

“Rûşen itdi gün gibi âsâr-ı hüsn-i tal'atun
Nûrbahşiler çerâğın pertev-i envâr ile” G 415/4
(Senin yüzünün güzelliğinin eserleri, Nurbahşilerin çirasını nur ışıklarıyla parlak etti.)

Bâkî'nin 74. gazeli tamamen tasavvufî görünmektedir:

“Terk-i dünyâ-i deni halka tedenni görünür
Çeşm-i uşşâka ne dünyâ vü ne ukbî görünür

Sînesin itse kaçan kân-ı ma'ârif ârif
Kılsa her harfe nazar bir nice ma'nî görünür

Pür-hayâl-i ruh-ı ma'sûka iken dîde-i Kays
Neye kim kılsa nazar sûret-i Leylî görünür

Sîne pür-şu'le-i şevk olsa dil-i Mûsî-vâr
Nâr zanneyledüğün nûr-ı tecelli görünür

Âlem-i ulve urûc it mele-i a'lâ gör
Kalma şol pâyede kim anda edânî görünür

Olamazsın harem-i vaslına mahrem derviş
Sende mâdâm ki taksir ü tevânî görünür

İdeli hâk-i cenâbun ruh-i Bâkî’de eser
Baksa âyîne-i idrâke tecelli görünür”

Dini terimlere çokça yer vermediği şu beyitlerde Bâkî çok samimi bir Allah aşığı görünümündedir:

“Cûy-ı fenâyı halk birer ikişer geçer
Bahr-ı belâdan ehl-i tecerrüd yüzer geçer” G 134/1

(Fanilik ırmağını halk birer ikişer geçer, tecrid ehli bela denizinden yüzerek geçer.)

“Abdallaruz neyleyeltüm tâc u kabâyı
Dervişlerin tâcı fenâ başı kabâdır” G 105/2

(Biz kendimizi Allah’a adanmış dervişleriz, tac ve kaftanı ne edelim, dervişlerin tacı faniliktir ve başları da çıplaktır.)

“Her tâc olamaz fakr u fenâ şâhına ser-tâc
Terk ehlinün ey hâce biraz başı kabâdır” G 106/2

(Fakirlik ve fanilik şâhına her tac baş tacı olamaz, ey hoca dünya nimetlerini terk edenlerin başı çıplak olur.)

“Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerci âlem-i kevni fesâdumuz” G 192/4

(Gerçi bizim bozukluğumuz bütün varlık alemini kapladı ama yine de biz sofuluk ve dine bağlılığa sığınmayız.)

“Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zahir anlayamazlar muradumuz” G 192/5

(Meyden maksat şarabın içindeki mutluluktur sadece, fakat şekle önem veren şariatçılar maksadımızı anlayamazlar.)

“Bin hicâb-ı kibriyâ ardında göstermez yüzün
Kendüyi gözlerden ol sultan-ı hûbân gizlemiş” G 214/7

(O güzeller sultanı kendini gözlerden gizlemiştir, bin büyük mahcubiyet arkasından yüzünü göstermez.)

“Hep müzâhir üzre zâhir çeşm-i nâzırdan nihân
Kendi envârında kendin mihr-i rahşân gizlemiş” G 214/8

(Görünme yerlerinde her şey bakan gözden gizli, sanki parlak güneş kendi nurunda kendini gizlemiştir.)

- "Kılma alâka âleme ruh-i mücerred ol
Yani mukayyed olma kuyud-ı cihât ile" G 418 / 3
(Aleme ilgi duyma, her şeyden soyutlanmış ruh ol, yani her tarafın ilgileriyle kendini bağlama.)
Prof. Dr. Naci Okçu¹ya göre Baki:
" Her nakş u her nigâr ki kılsun müşahede
Eltâf-ı hüsn-i hâlikî perverdgârî gör " G 122 / 2
beytinde Bakara,
" Buy-ı nesim ü reng-i gül ü revnak- bahâr
Asâr-ı fazl u rahmet-i perverdgâr'dur " G 152 / 2
beytinde Enbiyâ,
" Şenşir-i tâbnâk u ziyâ-bahşî guyyâ
Ahendür oldı Hazret-i Davud elinde mum" G 326 / 3
beytinde Sebe,
" Ruh-bahş oldı Mesiha-sıfat enfüs-i bahâr
Açdılar didelerin hab-ı ademden ezhâr" K 18 / 1
beytinde Taha,
" Yine Fir'avn-ı şitâ ceşşine Musâ-manend
Eyledi elde esasını bir ejder sünbül" K 24 / 12
beytinde Araf suresine,
" Cemâlün şevkına doymaz gönüller
Tecelli tab'ına sabreylemez Tûr " G 132 / 3
beytiyle de Hz. Musa'nın Allah'la konuşmasına telmihte bulunmuştur.

KAYNAKLAR

- 1- Küçük, Dr. Sabahattin, Baki Divanı, Tenkitli Basım, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1994
- 2- İpekten, Haluk, Fuzuli Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973
- 3- Okçu, Dr. Naci Sami, Divan Şiirine Kaynaklık Eden Ayetler, Atatürk Üniv. İslami Bilimler Fak., Doçentlik Tezi, Erzurum, 1982
- 4- Büyük Türk Klasikleri, Baki Mad. , Ötüken- Söğüt, İstanbul, 1986, c.4, s.80
- 5- Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyat TarihiM. Eğt. Bak. Yay., İstanbul, 1987, c. I, s.300
- 6- Baki Mad., Türk Dili ve Edebiyatı Ansk. c. I, Dergah Yay., İstanbul, 1977
- 7- Köprülü, M. Fuad, I. Ansk., Baki Mad., M. Eğt. Bak. Yay., c. 2, s. (243-253)
- 8- Muallim, AbdülBaki, Baki Edebi Şahsiyeti, Baki'de Tasavvuf, Müntahab parçalar, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1932

¹ Okçu, Dr. Naci Sami. Divan Şiirine Kaynaklık Eden Ayetler. Atatürk Üniv., İslami Bilimler Fak., Doçentlik Tezi, s. 120, Erzurum, 1982